

Облік як форма контролю та стеження за репатріантами у повоєнному СРСР

У статті досліджується форми контролю та стеження за «остарбайтерами» як нелояльною до радянської влади категорії населення у повоєнному Радянському Союзі.

Ключові слова: нацизм, остарбайтери, репатріанти, фільтрація, Надзвичайна комісія, облік.

Понад півстоліття тема «остарбайтерів» («східних робітників») практично не знаходила належного висвітлення у вітчизняній історичній науці. Через відсутність доступу дослідників до необхідних архівних джерел, існуючі в колишньому СРСР ідеологічні та інші перепони, вона практично залишалася невідомою для широкого кола громадськості, розглядалася у виданих збірниках документів, колективних академічних працях, окремих наукових розвідках, присвячених Другій світовій війні, лише складовою частиною злочину нацистів на окупованій території й обмежувалася загальним описом тогочасних подій¹. Акцент робився на героїку, вирішальний внесок СРСР у перемогу над ворогом,

* Гальчак С.Д. — кандидат історичних наук, старший викладач Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

¹ Нюрнбергский процесс: Сб. матер. Т. 1. – М.: Гос изд-во юрид. лит-ры, 1955. – С. 787–808; Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Зб. док. і матер. – К.: Політвидав України, 1963. – С. 488; Історія застерігає: трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Політвидав України, 1986. – С. 130–159; История Второй мировой войны, 1939–1945. В 12-и т. / Глав. ред. комис.: А. А. Гречко (пред.), П. А. Жилин (зам. пред.), Е. М. Жуков (зам. пред.), В. Г. Куликов (зам. пред.), Г. А. Арбатов и др. – М.: Воениздат, 1973–1982; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. У 3-х т. / Редкол.: Назаренко І.Д. та ін. – К.: Політвидав України, 1967 – 1969; Супруненко Н.И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945 гг.). – К.: Госполитиздат УССР, 1956. – 472 с.; Коваль М.В. Історія пам'ятає кривавий шлях фашистів на Україні. – К., 1965; *Он же*. Борьба населения Украины против фашистского рабства. – К., 1979. – С. 20–28; Першина Т.С. Фашистский геноцид на Украине 1941–1944. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 88–112.

керівну та мобілізуючу роль комуністичної партії у боротьбі із гітлерівськими загарбниками.

Нові життєві реалії визначили не тільки необхідність реабілітації жертв політичних репресій, але й всебічного наукового осмислення історичної правди про життя колишніх каторжан, які десятиліттями незаслужено несли тавро «фашистських наймитів».

Певних успіхів у цьому плані домоглися останнім часом українські дослідники. Зокрема, проблемам депортації присвятила наукові статті «Остарбайтери Київщини: історико-статистичний та джерелознавчий аналіз»² та «Примусове вивезення робочої сили з Броварського району до нацистської Німеччини»³ Т. В. Пастушенко. У першій — дослідниця намагалася дати відповідь на питання скільки ж всього громадян Києва та області було вивезено нацистами до Німеччини на примусову працю, а також як співвідноситься у процентному вираженні кількість депортованих до кількості тих, хто залишився на рідній землі після відступу Червоної армії? Причому до числа насильно вивезених вона включає не лише корінних мешканців, але й біженців з інших територій, котрих окупація застала на Київщині, а також військовополонених червоноармійців, які одними із перших опинилися в нацистському рабстві. Через брак достовірної документальної бази дослідниця веде мову лише про наближені показники.

Значно конкретніша її оповідь про примусове вивезення робочої сили з Броварського району Київської області.

Ряд важливих даних про кількісні показники депортованого у нацистський рейх населення Поділля міститься у монографії С. Д. Гальчака «Східні робітники» з Поділля у Третньому рейху»⁴.

² Пастушенко Т.В. Остарбайтери Київщини: історико-статистичний та джерелознавчий аналіз // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К.; Хмельницький; Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – Вип. 28. – С. 99–115.

³ Пастушенко Т.В. Примусове вивезення робочої сили з Броварського району до нацистської Німеччини // Літописна скарбниця: нариси з історії Броварського краю (радянський період та доба незалежності України) / Уклад. І. Доцин. – Бровари: Водограй, 2003 / Броварська минувшина. – Кн. 2. – С. 147–159.

⁴ Гальчак С.Д. «Східні робітники» з Поділля у Третньому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця: «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 2004. – 344 с.

М. П. Куницький у своєму дослідженні «Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор)»⁵, реалізуючи поставлені завдання, намагався дати відповідь й на питання скільки наших співвітчизників не повернулися на Батьківщину?

Зрозуміло, їхня кількість ретельно вираховувалася радянською стороною. Як і кількість тих, котрі повернулися в країну громадянства. Причому, як показує аналіз архівних документів, він вівся особливо ретельно, переслідуючи конкретну політичну мету.

Однак праць, присвячених розкриттю даної сторінки історичного минулого СРСР, небагато. У пропонованому дослідженні автор ставить за мету на основі архівних документів, що стосуються колишніх «остарбайтерів» з Подільського регіону, в певній мірі заповнити існуючі «білі плями».

Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні робіт з історії Другої світової війни, сприятимуть більш широкому пізнанню суспільно-політичних процесів, явищ, подій минулого століття, вивченню нелегкої долі колишніх невільників рейху — жертв двох тоталітарних режимів.

Із завершенням війни мільйони радянських громадян — тих, хто із зброєю в руках здобував перемогу, як і тих, хто не з власної волі опинився у нацистському рабстві, поверталися до рідних домівок. Усі потребували допомоги, насамперед, матеріальної...

Однак не лише невирішені матеріальні проблеми постали тоді на порядку денному. Органи влади чи не більше турбував облік радянських громадян, котрі опинилися за межами СРСР та репатріюються у рідні краї.

Ще 12 лютого 1944 року, коли Червона армія вела визвольні бої на радянській території і майже все Поділля перебувало під контролем нацистських загарбників, коли в ролі репатріантів виступали лише «внутрішні переміщені особи», а про «класичних» взагалі не йшла мова, випереджаючи можливий розвиток подій, з'явилася директива першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хру-

⁵ Куницький М.П. Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор): Автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.02 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 20 с.

щова, котра зобов'язувала секретарів обкомів партії розпочати збирання відомостей про вивезення в Німеччину українського населення. В ній, зокрема, йшлося:

«Організуйте збір матеріалів про вигнання в Німеччину українського населення. Зберіть яскраві факти знущання над нашими людьми; факти і достовірні документи вербування та насильного вивезення населення в містах і селах; достовірні накази, розпорядження, таємне листування німців із цього питання; кількість вигнаних в Німеччину по обласному центру, містах, селах і області в цілому; оригінали листів із Німеччини; фотознімки.

Найяскравіші оповіді очевидців, котрі повернулись із німецької неволі, а також лікарняні акти про травми, отримані на роботах у Німеччині.

Особливо зверніть увагу на збір матеріалів про вигнання в рабство дітей і підлітків, якщо можливо, дати в загальних цифрах їхній вік і кількість вигнаних.

Всі матеріали необхідно доставити в ЦК КП(б)У не пізніше 1 березня»⁶.

Однак у той період директива не була актуальною. Місцеві партійні структури, не маючи необхідних даних, її фактично проігнорували. Проте вже наступного року, а то й раніше, порушені в ній проблеми заявили про себе на повен голос.

Величезне число осіб, що поверталися на Батьківщину з нацистського рабства, стало несподіванкою для місцевих органів відновленої радянської влади, у т. ч. й на Поділлі. Щоб уявити яких же саме кількісних змін зазнало населення Вінниччини в результаті гітлерівської навали, в кінці 1944 р. з Вінниці в райони області було надіслано телефонограму, котра зобов'язувала голів райвиконкомів зібрати відомості про кількість насильно вивезених німецько-румунськими загарбниками мирних громадян⁷. Узагальнені у червні 1945 року дані виявилися приголомшувачими — 61 256 осіб⁸ депортовано ворогом і використовувалися ним у його інтересах (насправді ж даний показник лише наближався до реального).

⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 1062, арк.1.

⁷ Державний архів Вінницької обл. (ДАВО), ф. Р-2700, оп. 5, спр. 382, арк. За.

⁸ ДАВО, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 382, арк. 4.

На Кам'янець-Подільщині —

«для організації обліку громадян, насильно вивезених у Німеччину, [було] створено обласну комісію під керівництвом першого секретаря обкому партії Устенка і відповідні районні комісії під керівництвом перших секретарів [...]»⁹.

Робота комісій відзначалася високою організованістю, відповідальністю за справу, ретельністю, скрупульозністю перевірки і дала дуже близький до істини, але ще більш шокуючий результат — 117 тис. громадян¹⁰.

Це серйозно підривало ідеологічний постулат, що радянські люди всі, як один, захищали рідну Вітчизну, що вони не могли працювати на ворога. Але найголовніше, — що приблизно таку ж кількість людей потрібно було приймати назад додому: трудо-влаштувати їх, забезпечувати житлом, соціальною увагою, допомагати матеріально. До цього в таких масштабах на місцях, як уже згадувалося, просто не були готовими. Та й післявоєнна розруха суттєво обмежувала можливості...

Важливим етапом обліку подолян (як насильно вивезених у Німеччину осіб, так і тих, хто повернувся на батьківщину) стала робота Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників і завданих ними збитків громадянам, колективним господарствам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР.

21 квітня 1945 р. її голова М. Шверник видав розпорядження про початок цієї роботи. Загалом належало встановити, яких саме матеріальних збитків завдано гітлерівцями народному господарству, культурно-освітній мережі окупованих територій, яким репресивним та каральним заходам піддавалось місцеве населення. Належало встановити імена злочинців та пособників, у тому числі власників промислових підприємств, начальників таборів, бауєрів, котрі експлуатували «східних робітників» у Німеччині, знущались над ними (тут досить важливими були свідчення самих «остарбайтерів»), а для цього їх потрібно було опитати).

⁹ Державний архів Хмельницької області (ДАХМО), ф. Р-338, оп. 14, спр. 2, арк. 1.

¹⁰ Там само, спр. 3

У відповідь на дане розпорядження Вінницький обком КП(б)У надіслав 4 травня 1945 р. секретарям райпарткомів листа за номером 06/298 такого змісту:

«Із зайняттям Червоною Армією німецької території звільнені і звільняються радянські громадяни, котрі перебували у німецькій неволі. Багато уже повернулись і в нашу область.

На підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1942 р. і у відповідності з нотою Народного Комісара Закордонних Справ тов. Молотова від 11/V-1943 р. Вам належить здійснити поіменний облік рабовласників, винних в експлуатації і знуцаннях громадян Вашого району для притягнення їх до суду, а також для пред'явлення німецьким загарбникам позову на відшкодування затрат, здійснюваних на лікування та виплату пенсій радянським громадянам у зв'язку з втратою ними працездатності в німецькій неволі.

Роботу по опитуванню репатрійованих із Німеччини слід проводити через районні організації із залученням працівників слідчих органів і громадськості.

Заповнені опитувальні аркуші мають бути підписані опитуваними і завірені сільрадою чи райвиконкомом...

Крім опитувальних аркушів бажано зібрати заяви з описом умов життя, знуцань, які німецькі рабовласники здійснювали над радянськими громадянами...»¹¹.

Опитувальний аркуш містив 17 пунктів. Помимо стандартних анкетних даних репатріанту потрібно було відповісти й на такі питання:

«Хто із німців (угорців, румунів та ін.) керував вигнанням, хто їм допомагав?»,

«Де працював (детальна назва підприємства, прізвище та ім'я власника, господаря, господарки, їх прикмети)?»,

«Короткий виклад умов праці і життя в неволі (вид роботи, кількість годин робочого часу, оплата, харчування, житло, забезпечення необхідними речами — взуттям, одягом та ін., охорона і т.д.)»,

«Короткий виклад фактів знуцання, насильства, катувань, побоїв та інших злочинних дій власників підприємств, їх службовців, господарів, господарок та інших осіб стосовно до вигнаних у німецьку неволю»¹².

¹¹ ДАВО, ф. П-136, оп. 13, спр. 67, арк.1.

¹² Тамсамо, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 341, арк.1.

Заповнюючи опитувальний аркуш, репатріант таким чином, немов на перекличці, заявляв про себе, підтверджував своє прибуття на батьківщину.

Взагалі у центр уваги діяльності Надзвичайної державної комісії, створених під її егідою республіканських, обласних, районних комісій сприяння по обліку збитків та злодіянь ставився саме облік. Помимо матеріальних збитків на місцях ретельно підраховувалась кількість убитих та замучених гітлерівцями мирних громадян, військовополонених, обліковувалось насильно вивезене у німецьке рабство цивільне населення.

В результаті підрахунків, кількість насильно депортованого цивільного населення Вінниччини на каторжні роботи в Німеччину становила уже не 61 256, а 74 344 особи¹³, що, однак, теж не відповідало істині, але значно наближалось до неї.

Оскільки в умовах сталінського тоталітарного режиму зрадником Батьківщини міг вважатися кожен, хто побував за кордоном, в інтересах держави, а точніше, правлячого в країні більшовицького режиму, на обліку мали перебувати всі реальні, приховані чи потенційні вороги народу (колишні «остарбайтери» негласно якраз і відносились до цієї «неблагополучної» категорії). Ось чому облік диктувався ще й потребами безпеки держави.

Важливі функції у цій справі покладались на приймально-розподільчі пункти. Вони вели не лише кількісний, але й поіменний облік прибулих репатріантів.

Якщо ж комусь із звільнених з німецького рабства вдавалося добратись додому самотужки, прослизнути повз увагу фільтраційно-контролюючих органів, тому теж потрібно було ставати на облік. Причому без зайвих зволікань, до чого зобов'язували розпорядження місцевих органів влади.

Так у постанові, прийнятій 9 березня 1945 р. Жмеринським райвиконкомом і адресованій головам сільських Рад депутатів трудящих:

«На основі постанови РНК СРСР... про репатріацію радянських громадян, райрада депутатів трудящих під Вашу особисту відповідальність пропонує направити всіх громадян, котрі прибули з Німеччини, в райвиконком для реєстрації в 3-денний строк. І в подальшому не дозволяти прожи-

¹³ ДАВО, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 382, арк. 5.

вання вищевказаних осіб на території с/ради без помітки н-ка Жмеринського пункту прийому репатрійованих»¹⁴.

У кожній сільраді складалися списки насильно депортованих у Німеччину місцевих громадян, а також прибулих звідти.

Щоб легше було здійснювати облік репатріантів, їх адміністративно «прив'язували» до конкретної місцевості, точніше, вони мали право повертатися лише в місця довоєнного проживання, де їх добре знали. Дане рішення приймалося на урядовому рівні:

«У період німецької окупації території СРСР у німецьке рабство була вигнана велика кількість радянських громадян. Після звільнення від німецьких окупантів території Української РСР частина громадян інших союзних республік опинилась в областях УРСР і до цього часу не повернулась у місця попереднього проживання.

Мають місце випадки, коли радянські люди, що повертаються на Батьківщину з німецького рабства, як через перевірчо-фільтраційні пункти НКВС СРСР, так і фронтово-пересильні пункти, в дорозі розвантажуються і залишаються жити в різних областях і районах УРСР.

Керуючись постановою РНК СРСР від 6 січня 1945 р. за № 30-12т «Про організацію прийому і влаштування репатрійованих радянських громадян», яка зобов'язує всіх «військово-визволених, непридатних для військової служби, а також осіб непризовного віку і жінок, після відповідної перевірки відправляти, як правило, у місця їх постійного проживання», РНК УРСР пропонує виявити проживаючих у Вашій області згадуваних радянських громадян і сприяти поверненню їх до місць свого постійного проживання, — йшлося, зокрема, у директиві заступника Голови Ради Народних Комісарів УРСР Л. Корнійця, адресованій 16 травня 1945 р. голові Вінницького облвиконкому М. Годову. — Ця вказівка поширюється й на радянських громадян інших областей Української РСР»¹⁵.

Про ретельність виконання розпоряджень органів влади на місцях свідчить хоч би фрагмент із інформації Кам'янець-Подільського облвиконкому про проведену в 1945 р. роботу «по організації і матеріальному забезпеченню, прийому, трудовому і госпо-

¹⁴ ДАВО, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 386, арк. 451.

¹⁵ Там смо, спр. 380, арк.79.

дарському влаштуванню репатрійованих радянських громадян на території області»:

«[...] В райвиконкомах, міськвиконкомах, у сільських і селищних радах є первинні списки реєстрації громадян, що повернулися. Крім того на кожному приймально-розподільчому пункті встановлено суворий облік всіх прибуваючих у нашу область громадян, а також громадян інших областей, які проїжджають через вище вказані приймально-розподільчі пункти»¹⁶.

В результаті, ті, хто не бажав повертатися в рідні краї, практично не мали шансів залишитись в обраному ними місці. Так, уродженка м. Свердловська (Росія) Віра Максимівна Мельникова була забрана на німецьку каторгу у м. Вінниці. Після війни знову повернулася у місто над Бугом. Проте дозволу на помешкання тут не отримала, а була відправлена в м. Свердловськ. Уродженка с. Малинок Погребищенського р-ну Євфросинія Дем'янівна Митзанська до 1949 р. не прибула у визначене їй місце проживання — в рідне село. З подачі Погребищенського райвідділу УМВС весь цей час перебувала у розшуку.

Особливо ретельний облік репатріантів вівся органами держбезпеки, які допускали, що серед тих, хто повернувся до місць постійного проживання, могли бути зрадники Батьківщини, посіпаки, ворожі агенти. Тому найголовніше — виявити їх, присікти можливі ворожі дії. При цьому краще когось перепроверити, ніж залишити поза увагою.

«ЗАПИСКА по “ВЧ”

Заст. народного комісара держбезпеки УРСР
генерал-майору Єсипенку.

Про хід реєстрації і перевірку репатріантів Вінницької області станом на 30 серпня ц. р.

Кількість репатріантів, прибулих і взятих на облік — 13 996 осіб, з них прибулих не за призначенням — 15 осіб.

Кількість отриманих реєстраційних матеріалів — даних по області не маємо.

- а) Профілактовано — 3 113 осіб.
- б) Належать фільтрації — 10 882.

¹⁶ ДАХО, ф. Р-338, оп. 14, спр. 2, арк.1.

Із числа профілакованих:

а) Арештовано всього — 31 особу.

З них передано для ведення слідства органами НКВС — 12 осіб, органами НКДБ — 19 осіб.

Начальник управління НКДБ по Вінницькій області
підполковник Касаткін.

31 серпня 1945 р.»¹⁷

Якщо проаналізувати іншу записку по «ВЧ», підготовлену через півтора місяця заступником начальника управління НКДБ по Вінницькій області полковником Антоновим, то побачимо, що головні цифри-показники суттєво зросли. Так, при кількості прибулих репатріантів 17 426 арештовано — 52 особи (зокрема, органами НКДБ — 30 осіб), агентів гестапо і СД — 19 осіб, зрадників Батьківщини і посібників окупантів — 25 осіб; взято в оперативне опрацювання по справах-формулярах — 26 осіб, по обліково-спостережних справах — 48 осіб, на допоміжний облік — 402 осіб¹⁸.

В полі зору контролюючих органів перебували всі категорії репатріантів. Причому контроль за їх обліком посилювався. 30 березня 1946 р. міністр внутрішніх справ СРСР видав наказ «Про організацію централізованого оперативного обліку репатрійованих радянських громадян». Згідно нього,

«кожен репатріант, що прибував на перевірко-фільтраційний пункт, у перевірко-фільтраційний чи виправно-трудо-вий табір, до місця постійного проживання чи на спецпоселення, а також той, що перебував у трудовому батальйоні, мав бути зареєстрованим протягом 24 годин з моменту прибуття чи виявлення»¹⁹.

На прибулих з розгромленої нацистської Німеччини радянських громадян заповнювались облікові картки. Заповнення здійснювалось у такому порядку:

«перевірко-фільтраційні пункти склали облікові картки у двох екземплярах — для 1-го спецвідділу МВС СРСР і внутрішнього обліку; районні перевірко-фільтраційні комісії на

¹⁷ ГДА СБ України, м. Вінниця, спр. 20/4, арк. 1.

¹⁸ Там само, арк. 3–6.

¹⁹ Белорусские оstarбайтеры. Репатриация (1944–1951). – Мн.: НАРБ, 1998. – Кн. 3. – Ч. 1. – С. 9.

осіб, котрі не пройшли реєстрації на перевірко-фільтраційному пункті, складали облікові картки в трьох екземплярах: для 1-го спецвідділу МВС СРСР, для 1-го спецвідділу МВС союзної республіки, що не мала обласного поділу, автономної республіки, краю, області і для внутрішнього обліку в райміськвідділах МВС; оперативні групи перевірчих комісій МВС–МДБ “Смерш” заводили облікові картки по трудових батальйонах у двох екземплярах: для 1-го спецвідділу МВС СРСР і 1-го спецвідділу МВС–УМВС республіки, краю, області; перевірко-фільтраційні і виправно-трудова табори МВС заповнювали облікові картки в двох екземплярах для 1-го спецвідділу МВС СРСР і для внутрішнього обліку; спецкомендатури МВС складали облікові картки на осіб із числа репатріантів, що прибули у спеціальні поселення МВС»²⁰.

В облікових картках обов'язково відображались відомості про переміщення репатріантів: прибуття та вибуття з різних причин — у зв'язку з переводом, звільненням, арештом, втечею, смертю.

На осіб, котрі пройшли перевірку у перевірко-фільтраційних пунктах і прибули до місця постійного проживання, облікові картки оформлялись за формою, встановленою наказом НКВС СРСР від 21 липня 1945 р. Форма передбачала відповіді на 12 запитань і відтиск вказівного пальця правої руки. Отже, колишні «остарбайтери», як і у нацистській Німеччині, були проідентифіковані ще раз. На всяк випадок...

Як бачимо, щоб оволодіти ситуацією, на місцях спорадично взялися за підрахунок демографічних змін, які сталися в результаті нацистської окупації краю. Отримані дані вразили своїми розмірами. Забезпечити нормальні умови життя такої кількості тих, хто повертався з німецького рабства, в обох областях просто не могли. Крім того, серйозно похитнувся постулат більшовицької ідеології, що радянські люди всі, як один, захищали соціалістичну Вітчизну.

Облік репатріантів продовжувався й після їх прибуття на батьківщину. Причому, він був повсюдним і постійно вдосконалювався. Оскільки усі прибулі з розгромленої нацистської Німеччини негласно вважались неблагополучною категорією населення, крім господарських та суто статистичних завдань він ще й диктувався «потребами безпеки держави». Врешті, облік репатрі-

²⁰ Белорусские остарбайтеры. Репатриация (1944–1951). – С. 9.

антів став витонченою формою тотального контролю та стеження за ними.

У плані подальшого дослідження теми цікавим бачиться розкриття аспектів адаптації колишніх «східних робітників» у радянському суспільстві, їхня соціальна реабілітація, повернення із небуття в умовах незалежності Української держави.

В статье исследуются формы контроля и наблюдения за «остарбайтерами» как нелояльной к советской власти категории населения в послевоенном Советском Союзе.

Ключевые слова: нацизм, остарбайтеры репатрианты, фильтрация, Чрезвычайная комиссия, учет.

The article investigates the forms of control and monitoring Ostarbeiter as disloyal to the Soviet power category of the population in the postwar Soviet Union.

Key words: Nazism, Ostarbeiter immigrants, filtering, Emergency Commission, records.

*Олег Бажан**

ПЕТРО ШЕЛЕСТ: ВИГНАННЯ З ПОЛІТИЧНОГО ОЛІМПУ

Статтю присвячено одному з драматичніших епізодів у політичній кар'єрі українського партійного діяча Петра Шелеста. Аналізується механізм та технологія усунення від влади першого секретаря ЦК КПУ на початку 1970-х рр.

Ключові слова: Петро Шелест, автономіям, маланчукізм, націонал-комунізм.

Процес лібералізації радянського режиму, який розпочався відразу після смерті Й. Сталіна справив значний вплив на політичну й моральну-психологічну атмосферу в Україні. Початковий період десталінізації українського суспільства характеризувався припиненням масового терору, кампаній боротьби з буржуазним націоналізмом, уповільненням процесу русифікації, зростанням

* *Бажан О.Г.* — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.